

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΥ

από την Χριστιάνα Κωνσταντοπούλου

P. Bouvier, 2003, *Κοινωνιο-Ανθρωπολογία*, εκδ. Μεταίχμιο.

Ζούμε αναμφισβήτητα στην εποχή των επιστημονικών ανακατατάξεων: η αλλαγή του κόσμου (οικονομική και πολιτιστική παγκοσμιοποίηση, οι νέες προσμίξεις και οι νέοι αποκλεισμοί) δεν μπορεί να ερμηνευτεί με τις υπάρχουσες ορολογίες και τους υπάρχοντες σχολαστικισμούς (έστω κι αν οι κοινωνικές επιστήμες στην ακαδημαϊκή Ελλάδα δεν τολμούν εύκολα τέτοιες ανακατατάξεις). Θεωρούμε έτσι μεγάλο ευτύχημα που η «Κοινωνιο-Ανθρωπολογία» του P. Bouvier (στα ίχνη των ανθρωπολόγων της Σορβόνης G. Balandier και κυρίως L. V. Thomas) μεταφράστηκε στα ελληνικά και μπορεί ν' αποτελέσει έναν «οδηγό» για τους επιστήμονες που θέλουν ν' ασχοληθούν με τον «Άνθρωπο» αλλά βρέθηκαν (λόγω εκπαιδευτικού συστήματος αλλά και λόγω παλιών νοοτροπιών) παγιδευμένοι στα όρια του «κοινωνιολόγου» ή του «ανθρωπολόγου», αφού τους βοηθάει να δούνε (αντικειμενικά) πέρα από αυτά τα στενά όρια.

Ο θεσμοθετημένος διαχωρισμός «Κοινωνιολογίας» και «Ανθρωπολογίας» είναι αφενός ρατσιστικά προϋ-

δεασμένος, εφόσον μέσω αυτού αναγνωρίζεται διαφορά «είδους» ανάμεσα στις δυτικές και στις μη-δυτικές κοινωνίες (δεδομένου ότι παρουσιάζονται ως δύο αυτόνομες επιστήμες με διαφορετικό αντικείμενο), αφετέρου μπορεί να θεωρηθεί ως επιστημονικά άκυρος (έστω κι αν τα πανεπιστήμια δέχονται τη θεσμοθετημένη διαφορά και συνεχίζουν να διαχωρίζουν τους δύο κλάδους σε αυτόνομα τμήματα και διπλώματα): η εντυπωσιακή αντίθεση ανάμεσα στο «παραδοσιακό» (αντικείμενο της «Εθνολογίας»/«Ανθρωπολογίας») και στο «σύγχρονο» (αντικείμενο της «Κοινωνιολογίας») φαίνεται να είναι επιστημονικά λανθασμένη. Γι' αυτό και ο μεγάλος M. Godelier έγραψε σχετικά με τους Ινδιάνους του Περού «Ο Ινδιάνος των ορεινών περιοχών είναι αντικείμενο της Εθνολογίας. Όταν κατέβει στην κοιλάδα για να δουλέψει στις φυτείες είναι αντικείμενο της Κοινωνιολογίας. Φυσικά πρόκειται για τον ίδιο Ινδιάνο και για την ίδια κοινωνία. Άραγε το πέραςμα από τη μια κατάσταση στην άλλη δικαιολογεί την αλλαγή της επιστήμης, των μεθόδων και

των εννοιών;». Οι ιδιαιτερότητες του αντικειμένου (όγκος, ιστορία, οικονομία) δεν δικαιολογούν διαφορετικές προσεγγίσεις, πολύ δε περισσότερο δεν δικαιολογούν διαφορετικές επισημίες!).

Οι αλληλεπιδράσεις και οι δανεισμοί μεταξύ των δύο κλάδων είναι δεδομένοι: Ποια θα ήταν σήμερα η κοινωνιολογική ανάλυση της συγγένειας, της δομής, του φαντασιακού χωρίς τις γνώσεις της Ανθρωπολογίας και πώς θα ανέλυε η Ανθρωπολογία τις οργανώσεις, τα συστήματα και τους θεσμούς χωρίς τις γνώσεις της Κοινωνιολογίας; Τα όριά τους είναι ουσιαστικά εντελώς δυσδιάκριτα. Οι δύο αυτοί κλάδοι έχουν σαφώς πολλές κοινές μεθόδους: η αρχικά ανθρωπολογική «ποιοτική ανάλυση» (στην οποία υπάρχουν η συμμετοχική παρατήρηση, η έρευνα του πεδίου, η βιογραφική προσέγγιση κ.λπ.) έχει υιοθετηθεί και από την Κοινωνιολογία, ενώ στατιστική και ποσοτικές μέθοδοι χρησιμοποιούνται πλέον και από την Ανθρωπολογία. Πολύ περισσότερο, η σύγχρονη «υπέρ-μοντέρνα» καθημερινότητα παρουσιάζει πολύ εμφανώς κάποιες εντελώς «αρχαϊκές» πτυχές όπως είναι, π.χ., οι διάφορες τελετουργίες ένταξης ή ο οπτικός κανιβαλισμός που ικανοποιούνται από τα ΜΜΕ σε μαζικό επίπεδο και που μόνο η ανθρωπολογική προσέγγιση και οι μέχρι τώρα συσσωρευμένες ανθρωπολογικές γνώσεις μπορεί να βοηθήσουν στην ουσιαστική τους κατανόηση. Η διαφορά των προσεγγίσεων είναι της τάξης

των στρατηγικών ή λογικών επιλογών ενώ πίσω από το ιδεολογικό μακιγιάζ, το αντικείμενο παραμένει το αυτό: *η ανθρώπινη κοινωνία στις διαφορετικές της εκφράσεις*. Ταυτόχρονα, κοινωνιολόγοι και ανθρωπολόγοι συνεχίζουν να διαφυλάττουν τα περιχαρκαωμένα όριά τους (κυρίως βέβαια για να νομιμοποιήσουν εργασιακές θέσεις, ειδικότητες και ερευνητικά πεδία).

Μια από τις προσπάθειες που θέλουν να τερματίσει η μακρόχρονη σύγχυση χωρίς αυτό να εκληφθεί εις βάρος της μιας ή της άλλης προσέγγισης (δεδομένων των αρνητικών παραγόντων όπως η συνήθεια, η καχυποψία, οι επικρατούσες επιστημονικές προδιαγραφές και η κυρίαρχη νοοτροπία) είναι η ιδέα του P. Bouvier που καταγράφεται λεπτομερώς κι αναλύεται μεθοδικά στο ομώνυμο βιβλίο: *Κοινωνιο-Ανθρωπολογία*. Ο όρος αυτός προτείνεται ως δόκιμος για την κοινωνική επιστήμη στη σύγχρονη κοινωνία (όρος που λαμβάνει υπόψη την πορεία των δύο επιστημών αλλά και τα ευρήματα και τις μεθόδους τους προσπερνώντας και τη δυσκολία κάποιου νεολογισμού ο οποίος θα ήταν ασύνδετος με το παρελθόν και με τη γνώση που έχει συσσωρευτεί από τις ιστορικές εμπειρίες). Φυσικά από μόνες τους οι λέξεις δεν αλλάζουν τα πράγματα, σημειολογικά όμως έχει μεγάλη σημασία να αναγνωρίζεται μια πορεία, μια μέθοδος και μια κατεύθυνση μέσα από όρους: μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, ο όρος «Κοινωνιο-Ανθρωπολογία» αναγνωρίζοντας την ισότιμη

αναφορά στις ανθρώπινες κοινωνίες (ξεπερνώντας δηλαδή τη ρατσιστική προϊδέαση) δίνει καινούριο μεθοδολογικό στίγμα πλεύσης και είναι ιδιαίτερα δόκιμος.

Γι' αυτούς όλους τους λόγους προτείνουμε ανεπιφύλακτα το σύγγραμμα *Κοινωνιο-Ανθρωπολογία* του B. Bouvier ως «κομβικό» για όσους δεν το διάβασαν ακόμα!

Θ. Αλεξίου, 2002, *Εργασία, εκπαίδευση και κοινωνικές τάξεις*, Αθήνα, Παπαζήσης.

«Κοινωνία της Γνώσης» και «Κοινωνία της Πληροφορίας» αποτελούν τα δύο θεμελιακά σλόγκαν κάθε σύγχρονης εκπαιδευτικής πολιτικής (που βασίζεται ακριβώς στο ότι η «γνώση» αποτελεί πλέον τη βασικότερη αξία σε εργασιακό πλαίσιο). Βέβαια, αυτή η βασική σύγχρονη πεποίθηση που εμπνέει σχολικά προγράμματα και προτεραιότητες (αποτελώντας και βασική ευρωπαϊκή πολιτική) είναι πάνω απ' όλα μια ιδεολογική ερμηνεία της σύγχρονης οργάνωσης παραγωγής η οποία τελικά κατά τον συγγραφέα δεν είναι και τόσο καινούρια (δεδομένου ότι ο τρόπος με τον οποίο προσεγγίζονται οι αλλαγές στην εργασία είναι ντετερμινιστικός και τις απομονώνει από τις δομές που τις προκάλεσαν).

Ο συγγραφέας παραθέτει κατ' αρχήν μια επισκόπηση του φαινομένου της βιομηχανικής «εργασίας» (τόσο του καταμερισμού της εργασίας κατά τον τείλορισμό και το φορντισμό, όσο και τη σύγχρονη «απο-ειδίκευση») για να αναλύσει το νόημα της

«άυλης» εργασίας, του ότι δηλαδή σύμφωνα με τη σύγχρονη πεποίθηση, η γνώση κι όχι η εργασία παράγει αξία στη σημερινή οικονομική συγκυρία. Η ανάδειξη της γνώσης σε βασική παραγωγική δύναμη και η απώθηση άλλων παραγωγικών συντελεστών (όπως η εργασία και το κεφάλαιο) υποτίθεται πως διαμορφώνει μια άλλη κοινωνική δομή (τη λεγόμενη «μετα-καπιταλιστική» κοινωνία, όρος στον οποίο ασκεί έντονη κριτική ο συγγραφέας εφόσον τον θεωρεί «αποπροσανατολιστικό» σε σχέση με την πραγματικότητα), όπου οι νέες κοινωνικές ανισότητες θα εμφανίζονται ως άνιση κατοχή γνώσεων. Κι ενώ η αυτοματοποίηση αχρηστεύει κάποιες ικανότητες της εργατικής δύναμης και της αξίας χρήσης της (κάποιες δεξιότητες έχουν απαρχαιωθεί και δεν έχουν πλέον αντίκρισμα στην αγορά εργασίας, με αποτέλεσμα ο φορέας τους να υποπληρώνεται), η αξία χρήσης άλλων δεξιοτήτων (όπως γνώσεις και πληροφορίες) στην αναδιοργανωμένη εργασιακή διαδικα-

σία έχει *ανταλλακτική αξία*! Ο συγγραφέας καταλήγει στο ότι η αντίληψη πως ένας τύπος συνολικής κοινωνικής οργάνωσης (αυτός της βιομηχανικής κοινωνίας) αντικαθίσταται από έναν άλλο τύπο συνολικής κοινωνικής οργάνωσης (αυτόν της «μεταβιομηχανικής» κοινωνίας με κύρια χαρακτηριστικά τη γνώση και την πληροφορία) *παραβλέπει την αναγκαιότητα να εξεταστούν οι σχέσεις, οι τριβές και οι αντιθέσεις που διέπουν την ύπαρξη των κοινωνικών στρωμάτων και κοινωνικών τάξεων που συνθέτουν την κοινωνία* (και σ' αυτό το σημείο συμφωνεί με τον Giddens).

Είναι σημαντικό να δει η κοινωνιολογική ανάλυση (που δε θα έπρεπε απλώς να επαναλαμβάνει την τεχνοκρατική επικρατούσα ερμηνεία) ότι η εργασιακή διαδικασία δεν είναι μια τεχνική διαδικασία με τη δική της δυναμική, αλλά εξαρτάται άμεσα από το πλέγμα των κοινωνικών σχέσεων (τις παραγωγικές σχέσεις), όπως εξάλλου κάθετι στην κοινωνία (σύμφωνα με θεμελιώδες κοινωνιολογικό αξίωμα που φτάνουν ακόμα και κοινωνιολόγοι να παραβλέπουν!): ο κάτοχος των μέσων παραγωγής ενδιαφέρεται έτσι να ελέγχει την εργασιακή διαδικασία και να μονοπωλεί την τεχνογνωσία που συσσωρεύεται στο χώρο της παραγωγής, εμποδίζοντας με διάφορους τρόπους την πρόσβαση των εργατών σ' αυτήν. Ο νέος καταμερισμός εργασίας και οι νέες μορφές εργασίας και απασχόλησης που αντιστοιχούν σ' αυτόν διαμορφώνουν μια τμηματοποιημένη

εργατική τάξη που κοινωνικοποιείται σε διαφορετικά εργασιακά περιβάλλοντα και σε διαφορετικές συνθήκες εργασίας όσον αφορά το περιεχόμενό της: στο βαθμό που οι τριβές, οι ανταγωνισμοί και οι αντιθέσεις που δημιουργεί αυτό το σύστημα οργάνωσης της εργασίας εσωτερικεύονται απ' τα μέλη της εργατικής τάξης, περιορίζονται και οι δυνατότητες να προκύψει μια ταξική συνείδηση μέσα από την επίγνωση της ταξικής θέσης.

Υπάρχει μια κοινότητα στοιχείων (όπως επιβίωση μέσω της εκμίσθωσης της εργατικής δύναμης, εργασιακή ανασφάλεια, απο-ειδίκευση, υπο-πληρωμή της εργασιακής δύναμης κ.λπ.) που χαρακτηρίζουν μεγάλα τμήματα του πληθυσμού ανεξάρτητα από τον τρόπο ζωής ή συμπεριφοράς του: η απαξίωση της εργατικής δύναμης (ανεργία, υποαπασχόληση), η κοινωνική έκπτωση του υποκειμένου φορέα της εργατικής δύναμης (φτώχεια, περιθωριοποίηση) αποτελούν γι' αυτά τα μεγάλα τμήματα του πληθυσμού κοινό ενδεχόμενο. Κι αυτά τα μεγάλα τμήματα πληθυσμού αποτελούν οπωσδήποτε μια «κοινωνική τάξη» που συγκροτείται γύρω από έναν τρόπο εργασίας που οργανώνεται *καπιταλιστικά*.

Οι κοινωνικές επιστήμες πρέπει να πάρουν και πάλι τις αποστάσεις τους από τις κοινές πεποιθήσεις, ώστε να υπάρξει επιστημονική ανάλυση της σύγχρονης πραγματικότητας. Η «κοινωνία της πληροφορίας», ως ιδεολογικό κατασκεύασμα τεχνοκρατικής έμπνευσης που απομονώνει μια παράμετρο από

τις υπόλοιπες (κάνοντας αφαίρεση συσχετισμών), πρέπει να προσεγγιστεί ακριβώς ως «ιδεολογικό κατασκεύασμα» από την κοινωνιολογική ανάλυση χωρίς βέβαια το ιδεολόγημα να την υποκαθιστά. Η προσπάθεια του Θ. Αλε-

ξίου να τοποθετήσει την ανάλυσή του σ' αυτό το επίπεδο, δεν μπορεί ν' αφήσει ασυγκίνητο κανένα κοινωνικό επιστήμονα και ίσως θα έπρεπε να προβληματίσει και τους υπεύθυνους των εκπαιδευτικών πολιτικών...

Γεώργιος Α. Δαουτόπουλος, 2004, *Κοινωνιολογία της Ανάπτυξης*, Θεσσαλονίκη.

Πρέπει να ομολογήσω ότι πολύ διστακτικά (τουλάχιστον ως τώρα) ξεφύλλιζα θέματα «Κοινωνιολογίας της Ανάπτυξης» για δύο βασικούς λόγους: 1) Διότι οι εξελικτικές θεωρίες παίρνουν συνήθως ως δεδομένο μοντέλο «εξέλιξης» το δυτικό πρότυπο ανάπτυξης (και μάλιστα σ' όλες του τις πτυχές, οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές/πολιτιστικές), και 2) διότι ο όρος «εκσυγχρονισμός» συγγχεί (και σε καθημερινή αλλά συχνά και σε «κοινωνιολογική» ορολογία) την τεχνολογική/οικονομική με την κοινωνική πρόοδο. Έτσι, ήταν πραγματικά για μένα μια πολύ ευχάριστη έκπληξη το βιβλίο του συναδέλφου κ. Γ. Δαουτόπουλου «Κοινωνιολογία της Ανάπτυξης» το οποίο αποφεύγει ακριβώς αυτές τις κυρίαρχες γενικεύσεις.

Μ' ένα εντελώς κατανοητό και διδακτικό τρόπο, εισάγει τους φοιτητές (στους οποίους κατ' αρχήν απευθύνεται) σε κοινωνιολογικές έννοιες και στην κοινωνική αναπτυξιακή πρα-

γματικότητα, συνδέοντας θεωρίες, μεθόδους και στρατηγικές, τονίζοντας γιατί θα έπρεπε ο κλάδος αυτός να είναι πιο ανεπτυγμένος στη χώρα μας, την οποία μπορούν να την «εμπιστευτούν» αναπτυσσόμενες χώρες λόγω της έλλειψης αποικιοκρατικής πολιτικής, η οποία έχει αναπτυχθεί μέσα σε συνθήκες παραπλήσιες με αυτές των αναπτυσσόμενων χωρών, και τέλος που μπορεί ν' αποτελέσει «παράδειγμα» μετάβασης από συνθήκες ανεπάρκειας πόρων σε συνθήκες επάρκειας, αποτελεί δηλαδή ένα «καλό αναπτυξιακό μοντέλο». Συγκεκριμένα αναφέρει θεωρίες ανάπτυξης (παραθέτοντας και κριτικές) ενώ προτείνει στρατηγικές (μετά από μια διεξοδική διερεύνηση καταστάσεων, χωρών και μοντέλων).

Το βιβλίο τονίζει τη σημασία των εκάστοτε κοινωνικών παραγόντων και την ανάγκη συμβατότητας «μοντέλου» και συγκεκριμένων κοινωνικών συνθηκών εκεί που πρόκειται να εφαρμοστεί (επισημαίνει δηλαδή την αποτυ-

χία της αλόγιστης εφαρμογής οικονομικών ή τεχνικών μοντέλων σε «κοινωνικό κενό»). Τονίζει το κοινωνιολογικό αυτονόητο –το οποίο, όμως, δυστυχώς τα διάφορα κέντρα αποφάσεων νομίζουν ότι μπορούν να παραβλέψουν– ότι για την εφαρμογή ενός μοντέλου είναι αναγκαία τόσο η συνεργασία διαφόρων κοινωνικών επιστημόνων (δίπλα στους «τεχνοκράτες»), όσο και η συμμετοχή των τοπικών παραγόντων, ενώ επισημαίνει την ανάγκη (και προτείνει ύλη) ειδικών σπουδών για το κοινό καλό μιας περιφέρειας. Με μεγάλη ευαισθησία διερευνά τους παράγοντες που θα πρέπει να ενεργοποιηθούν για την πραγμάτωση της «Αειφορικής Ανάπτυξης» (της ανάπτυξης που τα οφέλη της θα μπορέσουν να απολαύσουν και οι επόμενες γενιές: πρόκειται, δηλαδή, για εκείνη την αναπτυξιακή πολιτική που θα αυξήσει την ευημερία της σημερινής γενιάς χωρίς ν' αφήσει τις επόμενες γενιές «να πληρώσουν τα σπασμένα»!), ενώ επιμένει και στη σημασία και του πιο –θεωρητικά– «μικρού παράγοντα» (αφού μια καλή αναπτυξιακή πολιτική πρέπει να πάρει υπόψη της όλα τα κύτταρα του κοινωνικού οργανισμού που καλείται να «βελτιώ-

σει»). Το σχετικό με τα μεγέθη μήνυμά του συγγράμματος είναι χαρακτηριστικό (αντιγραφή της ρήσης του Δαλάϊ Λάμα): «*Αν νομίζετε ότι είστε πολύ μικρός για να κάνετε τη διαφορά, προσπαθήστε να κοιμηθείτε με ένα κουνούπι!*»!

Το βιβλίο αποτελεί μια απαραίτητη θεωρητική υποδομή για όλους εκείνους που έχουν σκοπό να εμπλακούν (ή εμπλέκονται ήδη) σε υπηρεσίες και διαδικασίες οργάνωσης των διαθέσιμων πόρων μιας κοινωνίας για την όσο το δυνατόν καλύτερη διαβίωση των μελών της. Ως κοινωνιολόγοι δεν μπορούμε παρά να συγχαρούμε αυτήν την προσπάθεια τόσο ευαίσθητης διασύνδεσης της θεωρίας με τις δυνατότητες βέλτιστης εφαρμογής της –αφού βασικός στόχος της κοινωνιολογικής ανάλυσης είναι η καλύτερη γνώση της κοινωνίας και ελπίδα της η διευκόλυνση της βελτίωσης των διαφόρων κοινωνικών σχηματισμών καθώς και το ξεπέρασμα διαφόρων κοινωνικών προβλημάτων–.

Χριστιάνα Κωνσταντοπούλου
Καθηγήτρια Πανεπιστημίου
Μακεδονίας